

gű gyertyaviaszból ezt-azt, de nem egy ekkora falat! — Mind-össze ez a fal választ el Istentől engem.

Ha megölnék, nem más történik, átütik ezt az amúgy is alig létező falat. Valami jó történik velem akkor.

És nyomban és teljesen megnyugodtam. Ha ez a helyzet, márpedig látom, ez a helyzet, értelmetlenség volna akkor a Földön ide-oda cikáznom. Tulajdonképpen mintha biztonságban volnék.

Maradt ugyan bennem némi bizonytalanság, nem kényelem-szeretetem hozta-e létre bennem ezt a képzetet (nem mintha annyira kényelmes volna a börtön, de ragaszkodtam magyarországi körülményeimhez); dehát azt is beláttam, nem firtathatom tovább a kérdést. Mégsem kérdezhetem meg Istent:

Amit most tetszett mondani, komolyan tetszett gondolni azt?

Lehet, nem vagyok elég *mély* vagy elég *éles* vagy *önmagam számára áttekinthető*, ilyen kérdések föltevésére, de ezen most már nem segíthetek. Elhangzott a kérdés, megjelent a válasz (nem szó, hanem kép, és ez is jellemző talán rám); a pillanat, ahogy jött, elszaladt; az elkövetkező évtizedekre (a börtön után jött csak az igazi feketeleves) bőven elegendőnek bizonyult.

Sok minden más is köt ehhez az országhoz, ehhez a földhöz, azon az esti pillanaton túl; az, amit akkor megtanultam, világi értelemben bizonyos *negatív* hazaszeretetet volt (hogy a teológiából és misztikából kölcsönzött szóval éljek); egy másféle térre vonatkozott, mint a nyilvánvaló világi tér (ha van ilyen, egyáltalán, világi tér, magában véve, s nem ama másik által létezik — hagyjuk most a spekulációt). Nem azért maradok itt, mintha annyira jó volna itt nekem (ugyan mi volna itt annyira jó), hanem, mert elmenvén megtagadnám, ami az élet értelmét teszi.

Mi mindent kell majd veszítenem azokban a pártállami évtizedekben, amihez ragaszkodtam volna valóban, egyáltalán, hogy *évtizedek* lesznek, akkor persze nem láttam előre, de talán nem is érdekelt volna az sem; kértem szállásadóimtól egy almát, gyönyörű piros alma volt, és roppant elégedetten elfogyasztottam.

Megnyílás vagy más: az utak sokfélesége

KISS JENŐ
nyelvész

Ahogy az elme a kisgyermekben nyiladozni kezd, ahogy a gyermek számára a világ kitérül, ahogy egyre többet birtokba veszünk környezetünk természeti, társadalmi és szellemi világából, úgy válik bonyolultabbá, egyszersmind azonban egyszerűbbé is életünk.

Ismeretlen világokat hódítunk meg, amikor a család oltalmazó és tápláló, lendítő fészekmelegéből az iskola versenyszellemet ébresztő, a tudományos ismeretek alapjait közvetítő világába kerülünk. Az olvasás képességével ezer és ezer kis és nagy ablakot nyithatunk meg, s csodálkozhatunk azon, hogy máshol, máskor mit gondoltak és tettek mások, hogy mennyi minden történt már másokkal, ami nekünk eszünkbe se jutott volna. Elképzeljük, mi mit tettünk volna, mit tennénk, mit gondolnánk, ha olyan helyzetbe kerülnénk, amiben mások már voltak. Hamar, már gyermekként megtapasztaljuk, hogy egyesek szavára lehet adni, másokéra legfőljebb fenntartásokkal. Hogy egyesekben mennyi kedvesség, szeretet van, másokba milyen kevés szorult. Hogy tisztesség dolgában is van különbség ember és ember között. Megtapasztaljuk azt is, hogy ami a mi közvetlen környezetünkben evidencia, az másutt nem az. Így egyebek mellett azt is, hogy vannak emberek, akiknek számára Isten minden vitán fölül álló bizonyosság, s vannak, akik szerint csupán — tiszteletre méltó vagy éppen: felvilágosult emberhez méltatlan — tévhit szüleménye. Kérdező, kutató, fölfedező, önkritikusan faggató ifjúságunk idején tudomást szerzünk arról is, hogy az étellel összefüggő bizonyos alapkérdések két pólus köré rendezve válaszolhatók meg. Így vagy úgy, Istent bekalkulálva vagy kizárva. Tertium non datur. S tudatosan figyelünk: mit is csinálnak az emberek? S milyen bonyolult a világ e tekintetben is: a ránk zúduló, egymásnak ellentmondó információk, tapasztalatok özönében mi vagy ki igazít útba bennünket? Hiszen előbb-utóbb tudomást szerzünk arról, hogy a hívő emberek egy része ateistává lett, hogy korábban Istent tagadó emberek egy része meg Istent vallóvá vált. Mennyivel egyszerűbb lenne, ha ez a változás csak egyirányú volna! A tudomány objektivitásra törekvésétől, hatalmas eredményeitől megérintve az önkritikus gondolkodásra képes és hajlamos (majdnem azt írtam: bátor, nota bene, mindkét utóbbi megszorítás fontos) ifjú emberek nem kerülik meg a kérdést: akkor most hogyan is állunk, van vagy nincs Isten? S ha van, mi bizonyítja, s ha nincs, mivel igazolható az? Persze, hogy keresik az érveket, gyűjtik a tapasztalatokat, hogy dönteni tudjanak. Emlékezzünk csak! Annak idején mi is elraktároztuk elménkben, amit hallottunk, hogy ti. nagy természettudósok között bőven vannak ateisták. Hallottunk persze arról is, hogy az anyag kérdéseiben illetékesnek mondott Nobel-díjas fizikusok között vannak hitvallók. Tudtunk arról, hogy a hatvanas évek derekán egy vezető magyar államférfi azt mondta, hogy eljön az idő, amikor mentőért telefonálnak az emberek, ha kiderül valakiről, hogy hisz Istenben. Hruscsov abból, hogy Gagarin nem találkozott a viláűrben egy szakállas öreggel, arra következtetett, hogy nincs Isten. S arról is volt tudomásunk, hogy Holdra érés, illetőleg űrbéli kiruccanást követő sikeres földi landolás után imával adtak hálát az űrhajósok. És persze hallottuk azt is, hogy a haláltusával, a ha-

lállal gyakran találkozó orvosok között is vannak hívők és nem hívők egyaránt.

Egyik gimnáziumi társunk annak idején nyers őszinteséggel fogalmazott. Azt mondta, hogy „ha van Isten, s én nem hiszek benne, akkor csúnyán ráfázok. Ha viszont nincsen, akkor tiszta haszon, hogy nem hiszek benne, így ugyanis nem pocskélok el teljesen fölöslegesen sok időmet”. Egy idős professzor, aki — felelőről jövő, bármiféle kényszer nélküli — ateista környezetben nőtt föl, ötven éves kora után vált meggyőződéses hívővé, gyakorló kereszténnyé. Ő meg azt mondta: „Ha nem volna is igaz mindaz, amiről az Újszövetség szól, akkor is érdemes volna hívőnek lenni, mert így emberibb, tartalmasabb az élet”.

Mi tesz bennünket meggyőződéses hívővé vagy ateistává? Katartikus élmények, meg- és fölrazó, kijózanító események? Ahogy ateistává vált a fogságból hazatérő hívő katona, mert felesége időközben másik társat választott? Vagy, mert természeti katasztrófa vagy súlyos betegség következtében meghalt a szeretett közeli hozzátartozó? Talán akkor és azért válik valaki hívővé, mert az elveszettnek hitt családtag épségben hazakerül, a halálos betegnek gondolt családtag felépül? Vagy álmot látunk? Vagy imádkozunk és imádságunkban megfogalmazott kérésünk, kívánságunk teljesül?

Nekem nem volt részem olyan megrázó, katartikus élményben, amelyhez kötni tudnám tudatos hívőségem kezdetét. Talán, sőt nagy valószínűséggel azért, mert olyan családban, olyan környezetben nőttem föl, ahol a keresztény hit és gyakorlása — római katolikus és evangélikus megjelenési formáiban — magától értődő volt. A hit persze ilyen esetekben is ki van téve ismétlődő ostromoknak, fölmerülő s választ váró kérdéseknek. S amit megint az élet bizonyít: ezek a kérdések, kételyek két irányba vezetnek. Vagy győz a kételkedés, s az ember hitét veszti, vagy éppen ellenkezőleg: a kételyekre kapott különböző természetű válaszok megerősítik hitében az embert. Engem is kérdések sora foglalkoztatott és foglalkoztat. Vannak olyanok, amelyekre hamar kapok választ, vannak olyanok, amelyekre később, sőt évtizedek múltán tudom a magam válaszát. Arra jól emlékszem, hogy egyetemista koromban a vallástörténeti órák nem ingattak meg addigi meggyőződésemben, pedig nem eleve elhárító attitűddel vettem részt rajtuk. A gyors válaszokat követelő ifjú türelmetlenség mára megszélidült. Tudom, hogy bizonyos kérdések megválaszolásához még további „adatok”-ra, azaz élettapasztalatra, ha tetszik: éresem van szükségem. S persze vannak nyitva maradt kérdések. Ezekkel úgy élek együtt, ahogy megválaszolatlan tudományos kérdéseimmel. Remélve, hogy eljön a válasz megtalálásának az ideje. De éppen mert tudománnyal foglalkozom (= keresem az igazságot), általában is foglalkoztatnak a közvetlen és a közvetett bizonyítás lehetőségei. S e tekintetben azzal a tudóssal értek egyet, akinek

egyik munkájában olvastam, hogy az Isten-hit és az ateizmus között alapvető különbségük ellenére van egy alapvető azonosság. Az, hogy a természettudomány eszközeivel sem egyik, sem másik nem igazolható, de nem is cáfolható, azaz mindegyik hit kérdése végül is.

Az utak sokfélék. Az a tapasztalat azonban, amelyet Berzsenyi emelt költői magaslatoiba, valószínűleg sokunk számára közös élmény: „Isten, kit a bölcs lángesze föl nem ér, csak titkon érző lelke óhajtva sejt”.

KOPP MÁRIA
orvos, pszichológus

Szentelek egyessége

A „Szentelek egyessége”, egysége gyermekkoromtól legkedvesebb hittitkom. A Hiszekegyben, amikor ide értünk, mintha egy ajtón léptem volna be minden alkalommal. Olyan élményt jelentett, mint amit Gabriel Garcia Márquez *Száz év magányának*, szerintem a világirodalom legnagyobb regényének olvasása közben élhetünk át. Hogy a szemünkkel látható, érzékszerveinkkel tapasztalható világban csak tükör által, homályosan jelenik meg az a valóság, amely körülvesz és éltet mindannyiunkat. Czákó Gábornak egy méltatlanul elfelejtett korai regénye, a *Várkonyi krónika* ugyanezt a jelenlétet tükrözi, kedves humorral, népmesei nyelven. Ezt a könyvet vettem karácsonyi ajándékba mind a hat testvéremnek anyánk korai halála után. Hirtelen halálát nem tudtuk elfogadni, hiszen csak hatvan éves volt ez a csupa energia asszony, amikor a rák elragadta. Mindkét történetben úgy veszi körül a túlvilág a szereplőket, mint ahogy a levegő, a napfény jár át mindent, ez a jelenlét erősebb, mint az érzékszerveinkkel észlelt valóság.

Nagyon sajnálom, hogy a „Szentelek egyessége” kimaradt a Hiszekegy mostani szövegéből (a nicea-konstantinápolyi hitvallásból). Akár benne van, akár nincs, keveset gondolkozunk el azon, mi történik, amikor például a Mindenszentelek litániáját mondjuk. Azt jelenti, hogy személyesen fordulunk a minket körülvevő szentelekhez, akik hitünk szerint ezt meghallják, sőt, akik képesek segíteni mindennapi gondjainkban, életünk nehézségeiben. A katolikus tanításnak ez a nagyon radikális vonása megbotránkoztató lehet. Az áhítatos parasztasszonyok számára, akik a Mindenszentelek litániáját olyan átéléssel mondják, sokkal nyilvánvalóbb ez a titok, mint a modern világ gögös mindentudói előtt. Érdemes volna gyakrabban és mélyebben belegondolnunk, mi is az ima lényege? Az ima misztikus találkozás ezzel a másik valósággal, belehelyezkedés abba a jelenlétbe, amely állandóan körülvesz, csak nem vagyunk mindig készek jelzéseinek fogadására. A katolikus